

ФОРМУВАННЯ ТА СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ ЕЛЕКТРОЕНЕРГЕТИКИ

Вінницький національний технічний університет

Анотація

У тезах висвітлено особливості формування української термінологічної лексики в галузі електроенергетики. Проаналізовано основні етапи становлення терміносистеми, визначено вплив історичних та науково-технічних чинників на її структуру, функціонування та систематизацію.

Ключові слова: електроенергетика, термінологія, наукова лексика, систематизація.

Abstract

The theses highlight the peculiarities of the formation of Ukrainian terminological vocabulary in the field of electric power. The main stages of the formation of the terminological system are analyzed, the influence of historical and scientific and technical factors on its structure, functioning and systematization is determined.

Keywords: electrical engineering, terminology, scientific vocabulary, systematization.

Термінологічна лексика енергетики є частиною сучасної лексичної системи, що формується у відповідь на стрімкий розвиток цієї галузі та її зростаюче значення для економіки, техніки та екології. Вона охоплює широкий спектр термінів, які позначають явища, процеси, технології, енергетичні ресурси та наукові концепції. Ця термінологія відображає сучасний стан науки та техніки, а також є ключовим інструментом для стандартизації знань і забезпечення ефективної професійної діяльності.

Термінологічні системи різних галузей науки упродовж останніх десятиліть розглядали відомі українські науковці, серед яких Т. Панько, Л. Симоненко, Л. Іващенко, І. Ярошевич, З. Куньч, Л. Халіновська, Л. Харчук та інші. Особливості деривації термінів проаналізовано в дослідженнях К. Городенської, Ф. Нікітіної, Є. Карпіловської, Л. Кислюк тощо.

Формування та розвиток української термінології електроенергетики тісно пов'язані з історією розвитку і становлення енергетичної галузі й української літературної мови в цілому. З урахуванням основних тенденцій термінотворення та спираючись на усталені погляди українських мовознавців щодо періодизації еволюції науково-технічної термінології української мови, в історичному розвитку терміносистеми української електроенергетики можна виокремити такі основні етапи:

- початковий (кінець XIX – 10-ті рр. XX ст.);
- період стандартизації (1920–1930-ті рр.);
- русифікація та обмеження (1933-1990 рр.);
- відродження та міжнародна інтеграція (1991 р. до сьогодення) [1, с. 63].

Початковий етап розвитку української електроенергетичної терміносистеми пов'язаний із впровадженням електроенергетичних технологій на території України. Зокрема, у цей період відбулося перше застосування електричної енергії на українських землях (1878 р.), споруджено перші електростанції у Полтаві (1886 р.) та Києві (1890 р.), впроваджено технології трифазного змінного струму (1891 р.) [2, с. 43]. Саме цей період інтенсивного розвитку науки і техніки на тлі національного відродження став основою для формування української електроенергетичної термінології. У цей час з'явилися перші оригінальні та перекладні наукові праці з фізики, хімії, природничих наук українською мовою. Важливу роль відіграла стаття І. Пулюя «Апарат до міряння різниці фаз межі перемінними потоками і кілька за його поміччю зроблених помірок», у якій зафіксовано понад 60 електротехнічних термінів із німецькими відповідниками. Значний внесок у розвиток термінології зробили також М. Вікул, П. Герасименко, В. Кучер, О. Смакула та інші дослідники. Важливим досягненням став «Словник української фізичної термінології» О. Курило (1918 р.), який містив 3232 статті, фіксував запозичення, утворені переважно на базі грецьких і латинських основ (вольтметр, електроліт, ізолятор, індукція, поляризатор, синусоїда), та синонімічні ряди термінів (вимикач, вилучник, виключник, ключтоку; двигач, рухник, движник, двигало, мотор, двигун). Деякі терміни із цього словника, зокрема валентність, вимикач, двигун,

запобіжник, теплопровідність, увійшли до сучасної української електроенергетичної термінології [3].

Другий етап відзначається інтенсивним розвитком промислової енергетики та масштабною електрифікацією. Варто згадати будівництво Дніпровської ГЕС – найбільшої гідроелектростанції Європи того часу (1927 р.), введення в експлуатацію першої в Україні лінії електропередачі (1929 р.), а також значну активізацію досліджень в галузі електроенергетики в науково-дослідних установах і лабораторіях промислових підприємств України. Водночас відбувалося формування наукових основ енергетичних дисциплін. За влучним висловом відомого українського термінолога А. Вовка, 1921–1931 роки стали “золотим десятиріччям” української термінології. Створення у 1921 році Інституту української наукової мови дозволило формувати національну науково-технічну термінологію. Зокрема, було розроблено 50 термінологічних словників, серед яких варто зазначити «Словник технічної термінології» І. Шелудька і Т. Садовського, що містив понад 5860 термінів [4, с. 30]. Зауважимо, що до словників укладачі вводили крім загальноновживаних міжнародних термінів та термінів із вітчизняних джерел також новотвори, побудовані за законами української мови, що, на думку сучасних дослідників галузевих терміносистем, є цінним матеріалом створеної самобутньої української термінології.

Поряд із науковими дослідженнями активно розвивалася навчальна література, в якій закріплювалися визначення нових термінів та роз’яснювалися основні принципи функціонування енергетичних систем. Так, у 1931 році було опубліковано «Основи електротехніки», де науково обґрунтовувалися поняття «напруга», «струм», «опір», що сприяло розповсюдженню стандартизованої термінології серед студентів і молодих спеціалістів. Вагомий внесок у формування української електроенергетичної термінології зробили й українські науковці за межами тогочасної України. Варто зазначити роботи Б. Лисянського, зокрема «Електростатика, електрокінетика, наука про магнетизм», «Електродинаміка», «Основи електротехніки», у яких автор широко застосовував тогочасну українську наукову термінологію.

Третій етап характеризується стрімким зростанням енергетичного сектору, впровадженням новітніх технологій, розширенням дослідницьких напрямів і глобалізацією наукового обміну з одного боку, та значними обмеженнями розвитку української наукової термінології через розпочату 1930-х роках русифікацію з другого боку. Політичні репресії проти мовознавців та адміністративне втручання у термінотворчі процеси призвели до деформації української мови та уповільнення розвитку терміносистем. У 1934–1935 роках в офіційних термінологічних бюлетенях було закріплено нові засади українського термінотворення, що передбачали усунення питомих українських термінів. Так, за цей період було вилучено близько 15 тисяч українських термінів та введено кальки з російської мови. Зокрема, було змінено такі електроенергетичні терміни: атомовий → атомний, бігун → полюс, валок → циліндр, електровня → електростанція, магнетний → магнітний, мастило → змазка, сталий → постійний [1, с. 65]. Крім цього, активно впроваджувалася російськомовна термінологія, що закріпило її домінування у науковому дискурсі радянського періоду. Ліквідація Інституту української наукової мови та припинення термінологічних досліджень у 1933–1935 роках значно загальмували розвиток української електроенергетичної терміносистеми, уніфікувавши її відповідно до радянських стандартів.

Четвертий етап позначається активізацією термінологічних досліджень і відновленням національних лексичних традицій. Статус незалежності та зміна політичних орієнтирів України зумовили й зміну мовної ситуації в країні. З виданням Закону про мови в Україні “українська мова посіла чільне місце у всіх сферах діяльності людини, зокрема й у науковій, яка донедавна послуговувалася переважно російською мовою, і там усталилася російськомовна термінологія” [4, с. 3]. Власне після проголошення незалежності України процес відсторонення чужомовної термінології й заміна її на власне українську вже розпочався. Аналіз лексикографічних джерел, наукової та навчальної літератури з електроенергетики свідчить про прагнення повернути питому українську термінологію в офіційних документах, словниках, підручниках і посібниках. Прийняття законодавчих актів щодо розвитку енергетики та стандартизації термінології сприяло створенню офіційних галузевих стандартів. Варто зазначити також інтеграцію української електроенергетичної термінології до міжнародних наукових і технічних стандартів, зокрема узгодження термінів з ISO та IEC, та видавництво науково-технічних термінологічних словників, таких як «Українсько-англійський електротехнічний словник» (2002 р.), що містить близько 10000 термінів. На сучасному етапі одним із пріоритетних завдань є стандартизація, розширення та вдосконалення терміносистеми, що забезпечить ефективну фахову комунікацію в галузі електроенергетики та сприятиме інтеграції України у світовий науковий простір.

Отже, процес формування та систематизації термінологічної лексики в галузі електроенергетики є складним і багатовимірним явищем, що відображає як історичні аспекти розвитку цієї сфери, так і

сучасні виклики, пов'язані з глобалізацією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Куньч З. Основні етапи становлення української електроенергетичної терміносистеми / Зоряна Куньч, Лілія Харчук // Вісник Нац. ун-ту «Львівська політехніка». Серія «Проблеми української термінології». 2017. № 869. С. 62–67.
2. Енергетика: історія, сучасність і майбутнє. Від вогню та води до електрики / Бондаренко В.І., Варламов Г.Б., Вольчин І. А., Карп І. М., Колоколов О. В., Кравченко Т. Г., Кузьменко О. М., Ландау Ю. О., Лук'янчиков В. С., Мойсеєнко О. В., Півняк Г. Г., Подгуренко В. С., Сігал І. Я., Скляр П. Т., Чернявський М. В., Широков С. В.; [наук. ред.: І. М. Карп, Ю. О. Ландау, І. Я. Сігал]. Київ: Фенікс, 2013. 264 с.
3. Словник української фізичної термінології (проект) // Укл. О. Курило. К. : Вид. Терм. ком. від. природн. наук укр. наук. т-ва, 1918. 133 с.
4. Харчук Л. В. Формування та системна організація української електроенергетичної терміносистеми [Електронний ресурс] / Л. В. Харчук // Львівський національний університет імені Івана Франка. – Режим доступу: <https://ru.scribd.com/document/481500147/dis-kharchuk-pdf> (дата звернення 05.01.2025 р.)

Горчинська Людмила Володимирівна – старший викладач кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету, м. Вінниця, e-mail: amila5@ukr.net

Кравець Вадим Олексійович – студент групи ЕМСА-23мс, факультету електроенергетики та електромеханіки, Вінницький національний технічний університет, Вінниця, e-mail: vadimkravets13@gmail.com

Horchinska Lyudmila V. – Senior Lecturer of the Linguistics Department of Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia

Kravets Vadym O. – student of EMCA-23mc group, the Faculty of Electrical Power Engineering and Electromechanics, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia